

OKUMA - YAZMA GÜÇLÜĞÜ ve OKUL

Doç. Dr. Turan AKBAŞ
Ç.Ü. Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

Özet

Bu makalede okuma-yazma güçlüğü'nün nedenleri, tanı ve tanı yöntemleri ele alınmıştır. Ayrıca okuma-yazma güçlüğü ve okul ilişkisi bağlamında öğretmenlere yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Zusammenfassung

Die Legasthenie (Lese-Rechtschreib-Schwache) bezeichnet eine umschriebene Störung im Erlernen der Schriftsprache, die nicht durch eine allgemeine Beeinträchtigung der geistigen Entwicklungs-, Milieu- oder Unterrichtsbedingungen erklärt werden kann. Legasthenie wurde in dieser Arbeit vielseitig diskutiert.

Giriş

Okuma ve yazma konuşulan dilin yanında önemli iki iletişim aracıdır. Genel olarak bu iki alanda yetersizlikleri olan bireyler yaşamın diğer alanlarında da zorluklarla karşılaşabilirler (Schwark,1999). Okuma- yazma güçlüğü, yazılı dilde 'gizli bir bozukluk' olarak ele alınmaktadır. Bu durum ancak okuma ve yazma gibi becerilerin edinilmesi gerektiği dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Okuma-yazma güçlüğü kavramı 'legasthenie' ile eş anlamda kullanılır. Legasthenie latince-yunanca bir sözcük olup "legere" (latince) okuma ve "asthenisch" (yunanca) güçlük anlamına gelmektedir. Bu kavram ilk defa 1916 yılında Budapeşteli bir nörolog olan Ranschburg tarafından tartışmaya açılmıştır (Schwark,1999). Günümüzde özellikle okuma yazma güçlüğü'nün nedenleri konusunda yapılan tartışmalar devam etmektedir. Ayrıca okuma-yazma güçlüğüne sahip olan çocukların ortalama zeka düzeyi olan 90 IQ'dan daha yüksek bir zekaya sahip oldukları ve diğer alanlarda ortalamanın üzerinde bir başarı gösterdikleri de bilinmektedir (Ortner,1977; Davis,1997).

Tanım

Okuma-yazma güçlüğü birbirinden farklı semptomların bir araya gelmesi ve etkileme gücü ile durumdan duruma değişebilmektedir. Okuma-yazma güçlüğü yazı dilini öğrenme güçlüğü olarak tanımlanabilir. Okuma-yazma

güçlüğü, öğrenme koşullarına ve zeka geriliğine bağlı olmadan, normal ve yeterli eğitime, normal bir zekaya, yeterli sosyo-ekonomik çevreye rağmen de ortaya çıkabilmektedir. Okuma-yazma güçlüğü algısal, motorik ve/ veya duygusal düzeyde bir bütünleştirme sorunu olup, merkezi sinir sisteminde, kalıtsal ve/veya zarar verici dış etkiler sonucu oluşan gelişimsel bir işlev bozukluğudur (Bundes Verband Legasthenie, 1994).

Taniya Gidiş

Sorunsuz bir okuma-yazma öğrenme süreci, gerekli bazı temel beceri ve yetenekler gerektirir. Bunlar sağlıklı okuma-yazma süreci için ön koşullar olarak da adlandırılabilir. Bu ön koşullar görme, işitme ve dokunma duyularının sağlıklı olması, konuşma sisteminin işlevselliği, beynin baskın bölgelerinin sabitleşmesi, yönelim ve koordinasyonla ilişkili ön koşullar ile diğer temel ön koşullar olarak sıralanabilir. Bunlar ayrıntılı olarak şu şekilde açıklanabilir(Zielinski, 1980; Ortner ve Ortner, 1991; Davis, 1994; Schwark,1999):

- Görsel becerilerle ilgili ön koşullar; harflerin farklılıklarını tanıyıp ayırtedebilme, harflerin, eklerin, kelimelerin ve cümlelerin sıralanışını tanıyıp fark edebilme ile analiz edip sentezleyebilmedir. Ayrıca sağ-sol ve aşağı-yukarı gibi yönelimlerin fark edebilmesi de bu kapsamda düşünülebilir. Diğer taraftan hafızaya kaydedebilme ve kaydedilen harfleri, kelimeleri ve cümleleri geri çağırabilme işlemi de görsel becerilerle ilgili ön koşuldur.

- Okuma-yazma öğrenme süreci için işitsel becerilerle ilgili ön koşullar; seslerin farklılıklarının tanınıp ayırt edilmesi, harflerin, eklerin, kelimelerin ve cümlelerin akustik dizgelerinin tanınması, fark edilmesi ve ayrıca analiz ederek sentezlenebilmesidir. Bunlara ek olarak hafızaya kaydedilen harfleri, kelimeleri ve cümleleri işitsel anlamda geri çağırabilme de işitsel becerilerle ilgili ön koşuldur.

- Okuma-yazma öğrenme süreci için konuşma tekniği ve konuşma becerisi ile ilgili ön koşullar ise; belirli bir kelime hazinesine sahip olma, cümlelerin kullanım biçimlerine alışık olma, fiillerin çekiliş biçimlerini bilme ve anlayabilmedir. Ayrıca konuşulan dilin anlamını ve içeriğini anlayabilmek de konuşma becerisi ile ilgili okuma-yazma süreci için ön koşuldur.

- Okuma-yazma süreci için beynin baskın bölgelerinin sabit hale gelmesi ile ilgili ön koşullar ise; sol veya sağ elin kullanımına alışma ile el, ayak ve göz gibi organlarda beynin baskın bölgelerinin işlevlerinin belirlenmesidir.

- Yönelim ve koordinasyon becerilerinin edinilmesi de okuma-yazma öğrenme süreci için ön koşuldur. Bu ön koşullar el ve göz koordinasyonu, sağ ve sol kavramlarını birbirinden tam olarak ayırt edebilmedir.

- Okuma-yazma öğrenme süreci için diğer temel ön koşullar ise; dikkatini toplama becerisi (yaşa göre öğrenme içeriğine yoğunlaşma bilme becerisi), öğrenmeye yönelik içsel motivasyona sahip olma, sosyal bütünleşme ve işbirliğine dayalı öğrenme becerileridir.

Okuma-Yazma Güçlüğü Belirtileri

Okuma-yazma güçlüklerinin temel nedenleri yukarıda ifade edilen ön koşulların birinin veya bir kaçının olmaması durumu olarak belirlenebilir. Okuma- yazma güçlüklerinin belirtileri geniş bir dağılım olarak görülebilmektedir. Bunları aşağıdaki gibi ‘birincil ve ikincil belirtiler’ olarak sınıflamak mümkündür (Zielinski, 1980; Ortner ve Ortner, 1991; Schwark, 1999).

a. Birincil belirtiler

- Geri döndürme: Bu durum daha çok b-d veya p-q harflerinde meydana gelmektedir.
- Tersine çevirme: birbirine benzer yansımaları olan harflerin dikey kısımlarını tersine çevirme, örneğin m-w veya b-p.
- Yer değiştirme: herhangi bir kelimenin içinde bir harfin yerini değiştirme örneğin ‘bahçe’ –baçe’ gibi.
- Biçim kavrama hataları(harfleri ve sesleri tanıma ve düzenlemede güçlükler)
- Ayrıştırma hataları (Birbirine benzeyen harfleri veya ses benzerliklerini ayırma: ünsüzlerle ünlüleri bir araya getirme; bazı harfleri, kelimeleri ve sesleri hatırlama; ifade etme gibi güçlükler).
- Heceleme hataları(Kelimeleri hecelere ayırma güçlüğü; eksik bırakılan bir kelimedeki eksik harfleri tahmin etme güçlüğü): Bir kelimedeki uygun harfi bulma güçlüğü; analiz ve sentez etme güçlüğü; sürekli duraklamaların olduğu bir okuma temposu.

b. İkincil belirtiler

- Davranış değişimi: Çocuklarda okuma-yazma güçlükleri sonucunda okuldan kaçma, ev ödevlerini aksatma, abartılı bir onaylanma gereksinimi veya diğer telafi mekanizmaları gibi savunma ve kaçma davranışları meydana gelebilmektedir.

- Başarıda düşüş: Okuma-yazma güçlükleri çocuğun sosyal bilgiler, yabancı dil gibi diğer öğretim alanlarına da yansır. Başlangıçta sadece okumada görülen güçlük daha sonra diğer bütün öğretim alanlarına yansiyabilir.
- Çevreye karşı yönelmiş uyumsuz davranışlar: Başarısızlığa tepki olarak davranış değişimi daha belirgin bir duruma gelmeye başlayabilmektedir. Belirgenleşen bu davranış değişimlerine hırsızlık, yalan söyleme ve saldırganlık örnek olarak gösterilebilir.
- Kendisine yönelik uyumsuz davranış biçimleri: Öğrenci okuma ve yazmada yaşadığı başarısızlıkları aşamayabilir. Bu başarısızlık durumlarından kaynaklanan acil sinyaller verebilir. Bunlara tırnak yeme, parmak emme, kaygı, aşırı uyarılmışlık hali, güvensizlik, vejatatif düzensizlikler örnek olarak verilebilir.
- Konuşma engelleri: Okumadaki başarısızlık çocuğun dil ve konuşmasına olumsuz yansımaktadır. Dolayısıyla konuşmada tutukluklar ve ikincil kekemelikler görülebilir.

Okuma-Yazma Güçlüğü'nün Nedenleri

Okuma-yazma güçlüklerinin nedenleri çok yönlüdür ve her çocukta bireyseldir. Özellikle durumdan duruma değişen birincil ve ikincil nedenler söz konusudur. Karmaşık bir okuma-yazma nedenini ortaya çıkarıp hedefe yönelik yardımları gerçekleştirmek için tanı çok önemlidir. Okuma-yazma nedeninin çocuktan çocuğa değişmesi ve özellikle çevre koşullu olumsuz etkiler söz konusu olduğunda sağlıklı bir tanı gereksinimini çok daha önemli hale getirmektedir. O halde bir çocukta görülen okuma-yazma güçlüğü'nü bireysel nedenlerle ilişkilendirmek çok önemlidir. Bunun yanında okuma-yazma güçlüklerine neden olabilecek temel eksiklikler ve işlev zayıflıkları aşağıdaki gibidir:

a. Fiziksel ve psikolojik alandaki temel eksiklikler

Fiziksel olarak okuma-yazma güçlüğü nedenleri değişik derecelerdeki görme ve işitme kayıpları olabilir. Psikolojik anlamda da temel eksiklikler her şeyden önce, doğuştan gelen sol baskınlığı, psikolojik yönden olgunlaşma yetersizliği, belirli bir bilişsel işlev zayıflığı ve zararlı çevre koşullarından kaynaklanabilmektedir. Doğuştan sol baskınlığına sahip olan çocuklar alan yönelimi güvensizliği veya yönelim güçlüğü yaşamaktadırlar. Gelişim geriliği beraberinde psikolojik yönden olgunlaşma yetersizliğini de getirir. Bu durum bilişsel bakış açısını, sosyalleşmeyi ve öğrenmeye hazır bulunuşluğu zorlaştırmaktadır. Bu durumdan okuma-yazma ve öğrenme süreçleri de etkilenirler. Algılama ve düşünce işlevlerindeki eksiklikler bilişsel işlevlerin zayıflamasına neden olabilmektedir. Bunun yanında çevre engelleri de hesaba

katılmalıdır. Ayrıca anababa çatışmaları, sevgi esirgemesi, tehdit ve diğer ağır eğitim hataları sonucu oluşan psikolojik sorunlarda da çok önemlidir.

b. İşlev zayıflıkları

İşlevsel zayıflıklar, temelde ya doğuştan getirilen ya da sonradan edinilen fiziksel ve psikolojik alanlardaki eksikliklerdir. Kalıtım koşullu eksikliklerin nedeni değişik beyin merkezlerinin hafif düzeyden ağır düzeye kadar işlevsel zayıflıklar göstermesi olabilir (örneğin bunlar, görsel, işitsel ve dil-motor bölgelerdir). İşlev zayıflıkları aşağıdakiler gibidir:

- Algılama zayıflığı (bu zayıflıklar görsel ve işitsel algılamaları kapsamaktadır).
- Şekil-zemin algılama zayıflıkları (kavrama, optik figürleri ayırma, parçalara ayırma ve yapma, sesleri ayırt etme zayıflıkları).
- Uzun süreli belleğe kaydetme zayıflığı (görsel ve işitsel uyarıların fark etme ve bunları kaydetme ve gerektiğinde kaydedilen uyarıların yeniden çağırma zayıflığı).
- Konuşma zayıflıkları (Konuşma ve konuşma güçlükleri; artikülasyon güçlükleri, dil gelişiminde gecikme).
- Dikkat zayıflığı (temelde doğuştan, örneğin MCD gibi nedenlerden veya çevrenin olumsuz etkilerinden oluşabilmektedir).
- Uzun-şekil değişkenliği (el-göz koordinasyonunun yetersizliği veya harflerin tersine dönüştürülmesi gibi).

Tanı Yöntemleri

Okuma-yazma güçlüklerinin tanısında bireysel farklılıklar rol oynamaktadır, daha yukarıda ifade edildiği gibi, iyi bir psiko-pedagojik yardımı gerçekleştirebilmek için tanının çok duyarlı bir şekilde yapılması gereklidir. Tanı için önce okumayı öğrenme profili oluşturmak çok önemlidir. Böyle bir profili oluşturmak amacıyla, okuma-öğrenme için gerekli olan beceri ve yeteneklerin uygun yöntemlerle ortaya konması gereklidir. Böylece ilgili öğrencinin profiline bakıldığında hangi bireysel beceri ve yeteneklerinin eksik olduğunu görmek mümkün olacaktır. Bu tür bir bireysel tanı için detaylı bir okuma testi veya kişilik özelliklerini hedef alan aşağıdaki özel testler kullanılabilir (Öner, 1997; Testzentrale, 1999).

A. Okuma Testleri

Okuma testleri öğrencinin okuma becerilerini ortaya koymaya yönelik geniş kapsamlı tanı araçlarıdır. Bu testlere örnek olarak aşağıdakiler verilebilir.

- Okuma Olgunluk Testi,
- Zürich Okuma Testi ('Zürcher Lesetest' Linder/Grissemann),
- Okuma Testi Serisi ('Lesetest-serie' Biglmeier),
- 2.Sınıflar İçin Okuma Testi ('Lesetest für 2. Klassen –LT2-Samtleben/Biglmeier/Ingenkamp),
- Viyana Okuma Denemesi ('Wiener Leseprobe' Schenk-Danziger).

B. Bireysel Özelliklerin Kontrol Edilmesine Yönelik Testler

Aşağıdaki testler okuma-yazma süreçlerinde önemli olan kişisel özellikler ve becerileri detaylı olarak ortaya koymaya yöneliktir:

a. Göz, Kulak ve Konuşma Mekanizmasının İşlevselliğinin Kontrol edilmesi

Göz (Optik algılama başarısı)

- Görme deneme tablosu (Göz doktorlarının kullandığı harf ve sayıları içeren tablo),
- Gözlem.

Kulak (İşitsel algılama başarısı)

- Sessiz konuşma,
- Gözlem.

Konuşma Mekanizması

- Ses Perdesi,
- Gözlem.

b. Görsel Beceriler.

Bu becerileri ortaya koymaya yönelik testler aşağıdakiler gibidir: Benton Test; Bender-Gestalt Test; Monroe'nin Görsel Testi; Müller'in Yazma Testi; Müller'in Okuma –Yazma Testi; Çocuklar İçin Zeka Testi- Hawik.

c. İşitsel Beceriler

İşitsel becerileri ortaya koymaya yönelik testlere örnek olarak aşağıdaki testler verilebilir : Mottier'in Akustik Ayrımlaştırma ve Hatırlama Testi, Bremer Ton

Ayrımlaştırma testi, kelime çiftlerini aynı veya benzer kelimelerle tekrarlama, tonlama ödevleri, anlamsız heceleri tekrar etme.

d. Konuşma Becerileri

Dilsel becerileride ölçmeye yönelik testlere örnek olarak aşağıdaki testler verilebilir: Bremer Artikülasyon Testi; Kamratowski'nin Okula Yeni Başlayanlar için Kelime Hazinesi Testi; Angermeier'in Psiko-Linguistik Gelişim Testi.

e. Yan taraflılık (Lateralitaet)

El

El konusunda baskın tarafı test etmeye yönelik olarak aşağıdaki araçlar örnek olarak verilebilir: Schenk-Danzinger'in Fırçalama Denemesi, Steingruber/Lienert'in El-Baskınlığı Testi, Atma, Yakalama, Kesme, Çekiç vurma, Boyama.

Ayak

Ayak baskınlığı aşağıdaki edimlerle ortaya konulabilmektedir: Sıçramak, Topa vurma vb.

Göz

Göz baskınlığı da aşağıdaki yöntemlerle ortaya konulabilmektedir: Meyer'in karton borudan bakma denemesi, Schenk-Danzinger'in Çiçek Dürbünü Denemesi, Hindi-Tavşan Çizimi, Anahtar deliğinden bakma, Mikroskoba bakma)

f. El ve Göz Koordinasyonu

El ve göz koordinasyonunu tanılamak için aşağıdaki ölçme araçlarından yararlanmak mümkündür: Çocuklar için Noktalama Testi, Steingruber/Lienert El-Baskınlığı Testi, Bender Gestalt Görsel Motor Test, Benton Test.

g. Dikkat Testi

Okuma-yazma güçlüğü çeken çocukların dikkatlerini ölçmeye yönelik olarak aşağıdaki araçlar kullanılabilir: Möhling ve Raatz 1.Sınıflar için Dikkat Testi, Kleber'in Ayrımlaştırılmış Başarı ve Dikkat Testi.

h. Zeka

Çocukların zeka durumlarını da tespit etmek için aşağıdaki araçlardan yararlanmak mümkündür: Mellone ve Thomson'un Resim Testi, Ziller'in Adam Çizme Testi, Hamburger-Wechsler-Zeka Testi/Hawik.

I.Yazma

Yazmaya yönelik tanı koyma aracı Müller'in Yazım Testi olabilir.

Okuma-Yazma Güçlüğü Açısından Öğretmenlere Yönelik Öneriler

Okuma-yazma öğretimi , okuma-yazma öğrenme süreci için gerekli olan beceri ve yeteneklerle ilgilidir. Bu açıdan öğretmenin başarılı olabilmesinin temel koşulu, çocuğun okuma-yazmayı öğrenme süreci kapsamında gerekli ön koşul durumunda olan yetenek ve becerilere sahip olmasıdır. Bunun için öğretmen ilk önce çocuğun okuma-yazma profilini çıkarmalı ve onun olası eksiklerini görmeli, bu profili oluşturduktan sonra da olası eksikliklere yönelik yardım programları kullanmalıdır. Sonuçta öğretmenin göstereceği çabanın amacı öğrencinin sağlıklı bir kişilik geliştirmesini sağlamak olmalıdır. Özellikle okul yönetimi ve öğretmen işbirliğiyle yukarıda belirtilen ikincil belirtilerin oluşması engellenebilir. Sonuç olarak öğretmenlerin aşağıdaki noktalarda farkındalık düzeylerinin artması gereklidir (Zielinski,1980; Schenk-Danzinger, 1985; Ortner ve Ortner, 1991; Schwark, 1999):

- Okuma-yazma güçlüğü, çocuk tarafından istenilen bir durum değildir ve belirli görsel ve işitsel uyanların işlenip analiz edilmesinde zorluklar yaşanabilir.
- Okuma-yazma güçlüğü olan çocuklar normal ve normal üstü zekaya sahip olabilirler.
- Öğretmenlerin çocuktan beklentileri onun bireysel olanaklarına uygun olmalıdır.
- Öğretmen, sorunun ortaya konulup aydınlatılmasında anababalarla, çocuklarla ve okullarda çalışan ilgili uzmanlarla işbirliğine girmelidir.
- Okul yönetimi ve öğretmenler okuma-yazma güçlüğü ile başa çıkmada birinci derecede sorumludurlar.

KAYNAKÇA

- Breuer,H./Weuffen,M.(1997).Lernschwierigkeiten am Schulanfang. Weinheim und Basel.
- Bundesverband Legasthenie(Hrsg). (1998).Kogressberichte.1976 ff,1993,1995,1997. Hannover.
- Eggert,D.(1971). Zur Atiologie der Legasthenie.In:Arbeitskreis Grundschule(Hrsg.)
Legasthenie- ein paedagogische Problem. Frankfurt.
- Ortner.R.(1977).Lernbehinderungen und Lernstörungen bei Grundschulkindern.Donauwörth.
- Ortner.R und Ortner.A.(1991) Handbuch Verhalten und Lernschwierigkeiten.Beltz
Verlag. Weinheim und Basel.
- Öner, N.(1997). Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.İstanbul.
- Schenk-Danzinger,L.(1985).Paedagogische Psychologi. ÖBV.Wien.
- Swark,R.(1999). Legasthenie.Wilhelm Heyne Verlag. München.
- Testzentrale. (1999). Testkatalog. Göttingen. Bern.
- Warnke, A. (1990).Legasthenie und Hirnfunktion. Bern
- Zielinski,W.(1980). Lernschwierigkeiten. Kohlhammer.Stuttgart. Berlin.